

JAN VAN GELDERPRIJS 2013

Juryrapport

De jury van de Jan van Gelderprijs had dit jaar de keuze uit een breed scala van publicaties. Niet minder dan vijf daarvan kwamen wat betreft de jury in aanmerking voor de prijs: vier dissertaties en een artikel. Hoewel er door de jaren heen vooral proefschriften winnen, is de Jan van Gelderprijs uitdrukkelijk geen dissertatieprijs. Dat ook artikelen een serieuze kandidaat kunnen zijn, bewijst 'The struggle for salvation: a reconstruction and interpretation of Maarten van Heemskerck's *Strong Men*', gepubliceerd in *Simiolus* 36 (nr. 3-4, 2012) door Ilona van Tuinen (1983). Dit artikel laat goed zien hoe je ook in een tekst van een relatief beperkte omvang een belangrijke bijdrage aan de kunsthistorische wetenschap kan leveren. In dit van begin tot eind boeiende stuk over Van Heemskercks reeks van twaalf panelen met daarop afbeeldingen van Samson, Hercules en andere 'sterke mannen', wordt door Van Tuinen nieuw onderzoek gekoppeld aan oude gegevens en ontvouwt zich uiteindelijk een nieuwe interpretatie van de serie schilderijen. Zij combineert technische gegevens, historische foto's en door eerdere onderzoekers geopperde rangschikking en datering van de panelen. Samen met een iconografische zoekgang en details uit de biografie van de kunstenaar levert dit een verrassende lezing op: de antieke helden kunnen theologisch geïdentificeerd worden binnen het Bijbels humanisme van Dirck Volckerstz Coornhert. Het geheel is een mooi opgebouwd, overtuigend artikel, dat klein, gedetailleerd begint met enkele technische aspecten en uiteindelijk 'groot' eindigt, want aan deze nieuwe interpretatie ligt een omvattende visie op de 16de-eeuwse denkwereld ten grondslag. Zo'n uitwerking van 'klein' naar 'groot' is voorbeeldig. Nu al

kunnen toekomstige onderzoekers naar het werk van Van Heemskerck en tijdgenoten niet meer om dit artikel heen.

De tweede nominatie betreft het proefschrift *Willem van den Blocke, een beeldhouwer uit de Lage landen in het Balticum* waarmee Franek Skibinski (1983) dit jaar promoveerde aan de Universiteit Utrecht. Het is een zeer gedegen, 'klassiek' monografisch onderzoek naar het oeuvre van de zestiende-eeuwse beeldhouwer Willem van den Blocke. Geschoold in Antwerpen bij Cornelis Floris, zou Van den Blocke vanuit zijn atelier in Dantzig een belangrijke bijdrage leveren aan de introductie en verspreiding van de motievenschat van de (Zuid-)Nederlandse Renaissance in het Balticum. Naast aandacht voor de biografie en het oeuvre van de kunstenaar wordt ook veel aandacht besteed aan de maatschappelijke en artistieke context waarin de kunstenaar functioneerde. Hierbij vormt het een grote meerwaarde dat de uit Polen afkomstige auteur ook talloze Poolstalige bronnen en ver verspreide locaties van de kunstwerken in zijn onderzoek heeft kunnen betrekken. Publicaties als deze zijn van grote waarde voor de kunstgeschiedenis, omdat zij de basis vormen voor breder en meer theoretisch onderzoek.

De derde genomineerde is het proefschrift *Occultation of Surrealism: A Study of the Relationship between Bretonian Surrealism and Western Esotericism* waarmee Tessel Bauduin (1980) in 2012 promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. Het is een gedegen studie naar de rol van het occultisme in het surrealisme van André Breton. Hoewel deze relatie op zich niet nieuw is, is wat Bauduin doet dat wel. Zij focust namelijk op de 'latere' Breton, dat wil zeggen na 1940, dus na wat als het hoogtepunt van het surrealisme wordt beschouwd, iets dat tot nu toe werd vergeten. In een precieze analyse van de esoterische bronnen waaruit Breton putte, de verwerking daarvan door hem en enkele van zijn mede-surrealisten, evenals van de latere historiografie

hiervan, toont Bauduin aan dat occulte schrijvers en hun gedachten een belangrijk onderdeel vormden van Bretons surrealisme, maar ook niet meer dan dat binnen wat volgens Bauduin uiteindelijk vooral een romantische en symbolistische beweging was. Breton gebruikte het occultisme vooral – en met succes – om het surrealisme complex en ontoegankelijk te maken. Met kennis van zaken en door minutieus onderzoek in de primaire en secundaire bronnen draagt de auteur zo bij aan een wetenschappelijke benadering van de zo belangrijke wisselwerking tussen kunstenaars en esoterie, die opgevat kan worden als een van de onderstromen in de twintigste-eeuwse kunst.

De volgende nominatie is onderdeel van het onderzoeksproject 'Impact of Oil' naar de technische aspecten van het schilderen in olieverf in de Nederlandse vijftiende en zestiende eeuw – hetzelfde programma dat vorig jaar al de winnaar van deze prijs opleverde, *Oil and the translucent* door Marjolein Bol. Dat dit jaar wederom een loot van de rijke 'Impact of Oil'-boom genomineerd is, kan zeker ook gezien worden als een teken van de jury's grote waardering voor het overkoepelende project. In het proefschrift *From the ground up: Surface and sub-surface effects in fifteenth- and sixteenth-century Netherlandish paintings* van Abbie Vandivere (1979) is ditmaal het studieonderwerp de tussenlagen in de verf en het visueel effect wat deze bewerkstelligen. De geroemde glans, diepte, levendigheid en levensechtheid van de vroeg-Nederlandse meesters voert voor een belangrijk deel terug op deze gelaagde, zorgvuldig opbouwende techniek. De studie is voor een deel eerder in de vorm van artikelen gepubliceerd en nu in een samenhangend geheel bijeengebracht. De aandacht bij het ontrafelen van de schilderijen ligt geheel op de technische analyse en reconstructie, zoals ook de opzet van deze deelstudie was. Het is een belangrijke bouwsteen op weg naar

een fundamentele interpretatie en nieuwe evaluatie van de schilderkunst in deze periode.

Alle vier de tot nu genoemde studies bezitten dus volgens de jury bijzondere kwaliteiten. Eén dissertatie echter verenigt deze allemaal en levert op geheel eigen wijze een bijdrage aan het Nederlands kunsthistorisch discours. Onderzoek doen naar primaire bronnen die niet voor het oprapen liggen, slecht ontsloten of toegankelijk zijn en zich op zeer verspreide locaties bevinden. Een zeer omvangrijk onderzoeksterrein, zowel fysiek als inhoudelijk, zich begevend op de terreinen van de sociologie, antropologie, stadsgeschiedenis, politieke geschiedenis en geschiedenis van de stedenbouw. Dat heeft Luce Beeckmans (1983) voor elkaar gekregen met haar proefschrift *Making the African City. Dakar, Dar es Salaam, Kinshasa, 1920-1980* waarmee zij promoveerde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zij onderzocht de stedenbouwkundige ontwikkeling van drie Afrikaanse steden: het voormalige Franse Dakar, het eertijds Engelse Dar es Salaam en Kinshasa in de eens Belgische kolonie Congo. Beeckmans onderscheidt daarbij drie fasen die steeds grofweg twee decennia omvatten: 1920-1940-1960-1980. Door een glasheldere structuur die niet rigide is en zorgvuldige formuleringen is deze omvangrijke studie spannend om te lezen. Op het eerste gezicht lijkt het lastig de bijzondere meerwaarde van een studie als deze te beoordelen, vanwege de onbekendheid met het onderwerp en de inzichten op dat terrein. De wetenschappelijk weloverwogen verantwoording, de historiografische en methodische evaluatie die steeds gegeven worden, maken duidelijk dat hier een bijzondere stap wordt gezet in de geschiedschrijving van de stedenbouwkunde, zowel de Afrikaanse als in afgeleide zin ook de Europese. De wijze waarop gewerkt is, is een frisse bijdrage binnen het Nederlandstalig stedenbouwkundig discours. Het feit dat door de hele

studie steeds weer wordt teruggegaan op de *vorm* van de stad is wat de jury betreft een belangrijke wetenschappelijke bijdrage. De fysieke effecten van papieren planvorming, segregatiepolitiek, demografische bewegingen, ideologie en lokale tradities worden ingezet om de structuur, het uiterlijk en de veranderingen van de stad te verklaren. Om daarbij een duidelijke koers te blijven varen, niet beperkt door methodische of andere uitgangspunten, is een grote verdienste die wat de jury betreft de Jan van Gelderprijs 2013 volkomen verdient.

De Jury van de Jan van Gelderprijs 2013

Terry van Druten, Teylers Museum Haarlem (voorzitter)

Jeroen Goudeau, Radboud Universiteit Nijmegen

Maartje van den Heuvel, Bijzondere Collecties Universiteit Leiden

Roman Koot, Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie Den Haag

Pieter Roelofs, Rijksmuseum Amsterdam

Caroline Roodenburg, freelance kunsthistoricus